

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-15>
УДК 37.013.42:376-056.26].091.33:7(477)

Анна Андріївна Катеринич
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9481-2688>
здобувачка третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
спеціальності 231 Соціальна робота
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна
a.katerynych.asp@kubg.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ГРУП МИСТЕЦЬКИХ ТЕХНІК В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В оглядовій розвідці авторка актуалізує проблему соціально-педагогічних технологій у роботі з молоддю з інвалідністю та презентує перелік груп мистецьких технік, які, за твердженням вітчизняних та зарубіжних дослідників, сприяють соціалізованості, формуванню критичного мислення, цілеспрямованості, впевненості у собі тощо. До груп мистецьких технік відносяться: театральні техніки, техніки музичної терапії, техніки образотворчого мистецтва, техніки танцювальної терапії. Особливістю використання цих груп технік у роботі з молоддю з інвалідністю є особистісно-орієнтований та індивідуалізований підходи до їхнього підбору та використання.

Ключові слова: мистецькі техніки, театральне мистецтво, музична терапія, образотворче мистецтво, молодь з інвалідністю.

Вступ. Мистецтво є одним з найбільш дієвих засобів впливу, який використовувався у різних соціальних та практичних цілях з давніх часів.

Сьогодні соціально-педагогічна теорія та практика актуалізує дослідження технологій гармонійного розвитку молоді з інвалідністю, зокрема через використання потужного потенціалу їхньої емоційно-вольової сфери. Відтак увага вчених була привернута до ресурсів мистецтва, які дозволяють практикам успішно стимулювати інтерес осіб цієї групи до повноцінного життя в соціальному просторі з врахуванням власних психофізичних можливостей. Використовувані практиками мистецькі техніки охоплюють велику кількість можливостей для створення сприятливого середовища для реалізації творчості, розвитку здібностей, покращення комунікативних навичок, отримання досвіду соціальної взаємодії, роботи в групі (О. Вознесенська, М. Сидоркіна (2015) та ін.) тощо. Наразі сьогодні перед соціальною педагогікою постало завдання обґрунтувати та методично описати техніки мистецтва для успішного розвитку молоді з інвалідністю.

Кагорта вітчизняних та зарубіжних вчених вже багато років вивчає різні аспекти піднятої нами проблематики. М. Дергач (2020) здійснила ґрунтовне теоретико-практичне дослідження, присвячене історичним аспектам використання театральної роботи в навчально-виховному процесі. Аналіз історіографічних матеріалів (архівних джерел, рукописів, стародруків), здійснений вченою, дозволив визначити, що в педагогічних матеріалах початку ХХ століття наголошувалося на важливості засобів театру для розвитку складових естетичної сфери людини; морально-етичних якостей особистості, збудження її творчих сил, психологічних і психофізичних характеристик дитини: уяви, пам'яті, самосвідомості, емоцій, почуттів, емпатії, комунікативних навичок. О. Деркач дослідила феномен «арт-педагогіки» та спрямувала увагу на її технологічний аспект. Крім цього, технологічні аспекти арт-терапії вивчали А. Хілія (2016) та Дж. Рубін (2010) та інші. Методичні описи використання окремих засобів, методів та технік арт-терапії здійснили Н. Калька, З. Ковальчук, Г. Одинцова (2021), О. Тараріна (2018) та інші.

Низка вчених осмислювала засоби мистецтва з позиції їхньої ролі в розвитку осіб, що мають різні психофізичні порушення та інвалідність. О. Олійникова та О. Крайнюкова (2019) вивчали засоби театральної педагогіки для сприяння соціалізованості дітей з особливими потребами. О. Вознесенкоська, М. Сидоркіна (2015) присвятили свої пошуки вивченню можливостей засобів арт-терапії для подолання психічних травм. Реалізації завдань інклюзивного навчання засобами використання мистецьких технік присвятили пошуки О. Заярнюк (2015), М. Порошенко (2019) та інші. М. Герньє (1983) вивчав використання технік лялькової та арт-терапій у роботі з дітьми з емоційними порушеннями.

Ці та інші вчені зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики використання мистецьких технік. Проте проблематика їхнього застосування в соціально-педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю потребує подальшого розв'язання.

Мета статті – здійснити теоретико-практичний огляд можливостей використання мистецьких технік в соціально-педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю та визначити специфіку цього процесу.

Методи та методики дослідження: теоретичний аналіз та синтез; узагальнення – для опрацювання та інтерпретації здобутків з досліджуваної проблеми та формулювання висновків.

Театральні техніки у роботі з молоддю з інвалідністю. Психотерапевтичний та корекційний потенціал театального мистецтва був виокремлений вже давно. У кінці XIX ст. важливе значення у цьому відіграли наукові праці М. Герньєр (1983), який підкреслював діагностичні та терапевтичні особливості використання театального мистецтва, що орієнтоване на вираження своєї особистості під час постановки вистави та відповідної дії на сцені. Стало зрозуміло, що для розв'язання соціальних та виховних завдань можна застосовувати інклюзивний театр, у якому більшість акторів є «особливі» діти й дорослі з різними формами дизонтогенезу. Цей театр, як правило, мають організовувати професійні театральні педагоги,

створюючи умови людям з інвалідністю для соціалізації, спілкування, самореалізації, розкриття творчих здібностей. Так у XX ст. в Лондоні був створений перший інклюзивний театр, і до однієї з його вистав був залучений хлопчик з дитячим церебральним паралічем. Але вже у 90-х роках ідея інклюзивного театру в європейських країнах почала активно набирати оберти. У 1991 році розпочав свою роботу в Англії інклюзивний театр «Candoco Dance Company», який був зосереджений на роботі артистів з інвалідністю. В основі їхньої діяльності лежить інклюзивний підхід до танцю. У 2017 році був реалізований подібний інклюзивний театр у Грузії, що поєднував звичайних людей та молодь з інвалідністю. Основним завданням цього театру є розвиток інклюзивного мистецтва та забезпечення належної підтримки молоді з інвалідністю та їхня інтеграція в соціум (Хілія, 2016, с. 397).

У роботі з молоддю з інвалідністю відповідно до їхніх психофізичних особливостей використовуються різні форми та види театального мистецтва. Саме під час сценічно-театральної діяльності, на думку О. Олійникової та О. Крайнюкової (2029), формується образ успішної людини, відбувається удосконалення процесів соціальної адаптації та ототожнення себе з іншою особою, а також, як вказує О. Деркач (2010), сприяє гармонійній інтеграції в соціум. Крім того, за допомогою театального мистецтва відбувається вираження на сцені своїх емоцій тілесними та експресивними засобами, а також забезпечується розвиток чутливості до тілесного вираження іншого індивіда, серед учасників колективу, які беруть участь у постановці, формуються спільні цінності.

Д. Елкінс, С. Дівер (2015) наголошують, що в процесі театральної діяльності через розв'язання завдань творчого характеру (підготовка та постановка концертного номера, виступ на сцені) може відмічатися корекція рухової сфери, психічних та фізичних функцій, розвиток мисленнєвих процесів та мовлення. На основі цього у молоді з інвалідністю можливе поетапне формування здатності контролювати свої емоції, думки і поведінку, усвідомлювати і розуміти свої недоліки, управління своїм психоемоційним станом, розвиток різних видів сприйняття,

моделей комунікації. Виступ на сцені та підготовка до нього для молоді з інвалідністю може дати можливість подолати занепокоєння щодо своїх психофізичних особливостей, зменшити прояв негативних емоцій. Відтак вважаємо, що театральне мистецтво наділене величезним потенціалом та результативним практичним інструментарієм для виховання гармонійної та творчо активної особистості, що зможе бути відповідальною за себе і навколишню дійсність.

У процесі театральної взаємодії з молоддю з інвалідністю використовують Playback Theatre (театр відтворення), який був створений для надання належної підтримки тим, хто переніс психічні травми. А. Хілія (2016) наголошує, що така театральна форма ґрунтується на особистих історіях учасників і виражається у постановках.

Аналізуючи театральне мистецтво, важливо акцентувати увагу на театральних техніках, які полягають у свідомій зміні акторами подій свого життя та передбачають мобілізацію їхніх внутрішніх можливостей. Наприклад, часто використовується техніка «ляльки», що базується на описі себе в різноманітних ситуаціях. О. Олійникова та О. Крайнюкова (2021, с. 165) називають метод Томатиса – це метод аудіовокальних тренувань, що допомагає розвивати мовленнєві здібності, програма Макатон (мовна програма, що поєднує звучання, жести та символи), які успішно використовуються в роботі з молоддю.

До питання використання технік музичної терапії у роботі з молоддю з інвалідністю. Д. Елкінс, С. Дівер (2015) відмічають, що для корекції психофізичних порушень молоді з інвалідністю, зокрема їхнього психоемоційного стану, застосовують музичну терапію, адже саме музика здійснює позитивний вплив на вегетативну нервову систему, виступає стимулятором мисленнєвих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин. Дослідження групи вчених (Н. Калька, З. Ковальчук, Г. Одинцова (2021) та ін.) дозволяють сформулювати завдання музичної терапії у роботі з молоддю з інвалідністю: формування у таких людей здатності сприймати та розуміти музику; корекція недоліків пізнавальної, емоційної та вольової сфери;

виправлення недоліків психомоторних здібностей; формування музичних, сенсорних здібностей; формування мови та різноманітних функцій мовлення; виховання у молоді головних моральних та комунікативних якостей.

О. Деркач (2010) зазначає, що заняття з музикотерапії забезпечують загальний розвиток особи. Відтак емоційна чуйність і розвинений музичний слух дозволяють молоді з інвалідністю в доступній для них формі відгукнутися на добрі почуття та вчинки, допомагають активізувати пізнавальну сферу. Авторка наголошує, що під час застосування технік музичної терапії фахівцю необхідно брати до уваги індивідуально-психологічні якості кожної особистості із психофізичними порушеннями, враховуючи, що при загальному тяжкому стані, гострій формі захворювання, тяжких ураженнях нервової системи молоді з інвалідністю надзвичайно вразлива і потребує особливих підходів.

До питання використання технік образотворчого мистецтва у роботі з молоддю з інвалідністю. О. Тараріна (2018) зазначає, що з метою досягнення позитивних результатів у роботі з молоддю з інвалідністю особливе значення відіграє образотворче мистецтво, що дозволяє, ненав'язливо пізнати її життєві цінності й особистісні інтереси, зрозуміти індивідуальність, відчуті настрої. Творча діяльність гармонійно поєднує виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний процеси, створюючи підґрунтя для налагодження довірливих та емоційних стосунків із молоддю з інвалідністю. О. Вознесенкоська, М. Сидоркіна (2015) зазначають, що за допомогою образотворчого мистецтва можна досягти виходу внутрішнім конфліктам і сильним емоціям, сприяє подоланню страху, допомагає зрозуміти свої почуття і переживання, сприяє підвищенню самооцінки, розслабленню і зняттю напруги.

Найчастіше вживаною технікою образотворчого мистецтва, що використовується в роботі з молоддю є малювання (Порошенко, 2019).

До питання використання технік танцювальної терапії у роботі з молоддю з інвалідністю. Танцювальна терапія з одного боку має корені в стародавніх ритуалах і традиціях, а з

іншого – є спільним продуктом розвитку в ХХ ст. сучасного танцю і психотерапії (Елкінс, Дівер, 2015).

Н. Калька, З. Ковальчук, Г. Одинцова (2021) дослідили, що практика танцювальної терапії використовується для підвищення рухової активності осіб з молоддю з інвалідністю, повернення їх до активної життєдіяльності. На думку авторок, цінність цієї техніки полягає в комплексній дії на організм: відновлення втрачених функцій, підвищення рівня самооцінки, освоєння різних методів розслаблення, повернення віри в себе тощо. Крім того, танець, як особливий вид мистецької техніки, дозволяє тренувати опорно-рухову, дихальну, серцево-судинну і нервову системи, а також поліпшує статуру, гнучкість, витривалість, розвиває координацію. Танець поєднує фізичні можливості людини з духовно-моральними переконаннями й допомагає зберігати контакт із оточуючими.

Особливості використання мистецьких технік у соціально-педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю:

1. *Врачування психофізичних особливостей молоді та інвалідизуючої патології.* Залежно від виду порушення виділяють такі інвалідизуючі особливості психофізичного розвитку: порушення слуху, вади зору, інтелектуальна недостатність, порушення мовлення, порушення опорно-рухового апарату, складна структура порушень, емоційно-вольові розлади та аутизм (Татаріна, 2018, с. 54).

2. *Врачування цих особливостей в соціально-педагогічній роботі з молоддю можливе за умови використання особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого підходів.*

3. *Залучення молодої людини з інвалідністю у інтеракцію з художніми творами, з танцем, театром, музикою допомагає створювати насичені мистецькі умови для реалізації завдань соціально-педагогічної взаємодії.*

4. *Технологічна компетентність фахівця.* Для успішної реалізації цього процесу фахівець має володіти вміннями обирати відповідні методи впливу та компетентно використовувати мистецькі техніки. Соціальним педагогам необхідно так підбирати мистецькі техніки для роботи з молоддю з інвалідністю, щоб

не завдавати шкоди, а направляти професійний вплив на покращення якості їхнього життя.

5. *Розвиток та самовдосконалення соціального педагога протягом життя.* Важливо зазначити, що вагоме місце у досліджуваному нами процесі відіграє особистість соціального педагога, який забезпечує належні умови для гармонійної реалізації можливостей кожної особистості, розвитку їхніх здібностей та допомагає вчитися взаємодії з навколишніми людьми.

6. *Мистецькі техніки орієнтовані переважно на внутрішній світ особистості та формують передумови встановлення довірливих стосунків між соціальним педагогом та молоддю з інвалідністю (Вознесенкоська, Сидоркіна, 2015).* Мистецькі техніки, спрямовані на формування системи особистих цінностей, спонукають молодь до позитивної та соціально-орієнтованої активної діяльності та узгоджують її індивідуально-психологічні можливості з вимогами соціума (Порошенко, 2019).

Висновок. Мистецькі техніки, за твердженням багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, сприяють соціалізованості, формуванню критичного мислення, цілеспрямованості, впевненості у собі тощо. Відтак сьогодні перед соціально педагогікою постало завдання обґрунтувати та методично описати мистецькі техніки для успішного розвитку молоді з інвалідністю.

До груп мистецьких технік відносяться: театральні техніки, техніки музичної терапії, техніки образотворчого мистецтва, техніки танцювальної терапії. Особливостями використання цих груп технік у роботі з молоддю з інвалідністю є такі: (1) особистісно-орієнтований та індивідуалізований підходи до підбору мистецьких технік та їхнього використання; (2) врачування психофізичних особливостей молоді та інвалідизуючої патології; (3) створення насичених мистецьких умов для реалізації завдань соціально-педагогічної взаємодії; (4) технологічна компетентність фахівця, його (5) розвиток та самовдосконалення протягом життя; (6) зорієнтованість мистецьких технік на внутрішній світ особистості, формування в неї системи особистих цінностей.

Перспективою подальших досліджень є детальне вивчення можливостей театральних технік в інклюзивній освіті у наступних напрямках: адаптація засобів та методів театального

мистецтва до можливостей молоді з інвалідністю, аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування театального мистецтва в соціально-педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю.

Література

- Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми : Практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.
- Дергач М. А. Особливості розвитку вітчизняної теорії та практики використання театального мистецтва в навчально-виховній роботі з дітьми в першій третині ХХ ст *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота).* Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 15–29 DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-2>
- Деркач О. О. Артпедагогіка як інноваційна технологія особистісно- орієнтованого навчання та виховання. *Майстер-клас.* 2010. № 1. С. 8–9.
- Заярнюк О. В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2015. Вип. 11. С. 190–193.
- Калька Н., Ковальчук З., Одинцова Г. Практикум з арт-терапії : навчально-методичний посібник. Ч. 2. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 148 с.
- Олійникова О. О., Крайнюкова О. А. Театральна педагогіка як засіб соціалізації дітей з особливими потребами. Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри». 2019. С. 164–170.
- Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
- Тараріна О. Практикум з арт-терапії в роботі з дітьми. Київ : Астамір-В, 2018. 256 с.
- Elkins D. E., Deaver S. P. American Art Therapy Association, Inc.: 2013. Membership survey report. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 2015, 32(2), 60–69.
- Gernier Matthew. Pupperty a san Art Therapy Technique with Emotionally Disturbed Children: A Thesis Presented to The Faculty of the Graduate School Hahnemann University: In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree master of Creative Arts in Therapy / Matthew Gernier. – Alexandria, Vircinia 1983. (eng).
- Khilia A. Art Therapy as an object of scientific research in the works of foreign and native scientists. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (59)(2016), 394–405 (ukr).
- Rubin J. Introduction to art therapy: *Sources & resources.* New York, NY : Routledge. 2010.

References

- Dergach, M. A. (2020). Development peculiarities of domestic theory and practice of using theater art in educational work with children in the first third of the XX century. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(2). 15–29 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-2> (ukr).
- Derkach, O. O. (2010). Art pedagogy as an innovative technology of personally-oriented education and training. *Master-class*, 1. 8–9 (ukr).
- Elkins, D. E., & Deaver, S. P. (2015). American Art Therapy Association, Inc.: 2013 Membership survey report. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 32(2), 60–69 (eng).
- Gernier, Matthew (1983). Pupperty a san Art Therapy Technique with Emotionally Disturbed Children: A Thesis Presented to The Faculty of the Graduate School Hahnemann University: In Partial Fulfillment of the

- Requirements for the Degree master of Creative Arts in Therapy / Matthew Gernier. – Alexandria, Virginia (eng).
- Kalka, N., Kovalchuk, Z. & Odyntsova, H. (2021) Art therapy workshop: educational and methodological manual Ch. 2. : Lviv State University of Internal Affairs (ukr).
- Khilia, A. (2016). Art Therapy as an object of scientific research in the works of foreign and native scientists. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 5 (59), 394–405 (eng).
- Oliinykova, O. O. & Krainiukova, O. A. (2019). Theatrical pedagogy as a means of socialization of children with special needs. Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference "Development of life competence of the individual in the conditions of educational transformations: educational, psychological, inclusive dimensions.", 164–170 (ukr).
- Poroshenko, M. A. (2019). Inclusive education : Tutorial : «Ahentstvo «Ukraina» (ukr).
- Rubin, J. (2010). Introduction to art therapy: Sources & resources. New York, NY : Routledge (eng).
- Tararina, O. (2018). Workshop on art therapy in the work of children : Astamir-V (ukr).
- Voznesenska, O. L. & Sydorkina, M. Yu. (2015). Art therapy in overcoming mental trauma : Zoloti vorota (ukr).
- Zaiarniuk, O. V. (2015) Inclusive education in Ukraine: problems and ways to solve them. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 11, 190–193(ukr).

USE OF DIFFERENT GROUPS OF ART TECHNIQUES IN SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH YOUTH WITH DISABILITIES

Anna Katerynych, second-year graduate student majoring in 231 Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, e-mail : a.katerynych.asp@kubg.edu.ua

In the review article, the author actualizes the problem of socio-pedagogical technologies in working with young people with disabilities. According to many domestic and foreign researchers artistic techniques, contribute to socialization, formation of critical thinking, purposefulness, self-confidence, etc. Therefore, today social pedagogy faces the task of justifying and methodically describing artistic techniques for the successful development of youth with disabilities.

The purpose of the article is to carry out a theoretical and practical review of the possibilities of using artistic techniques in socio-pedagogical work with young people with disabilities and to determine the specifics of this process.

Research methods and techniques used in the article are the following: theoretical analysis and synthesis; generalization – for processing and interpretation of achievements from the researched problem and formulation of conclusions.

The groups of artistic techniques include the following ones: theater techniques, music therapy techniques, fine art techniques, dance therapy techniques. Features of the use of these groups of techniques in working with youth with disabilities are the following: (1) person-oriented and individualized approaches to the selection of artistic techniques and their use; (2) taking into account psychophysical characteristics of youth and disabling pathology; (3) creation of saturated artistic conditions for the implementation of tasks of socio-pedagogical interaction; (4) technological competence of the specialist, his/her (5) development and self-improvement during his life; (6) the orientation of artistic techniques on the inner world of the individual, the formation of the system of personal values.

The prospect of further research is a detailed study of the possibilities of theater techniques in inclusive education in the following directions: adaptation of means and methods of theater art to the possibilities of young people with disabilities, analysis of domestic and foreign experience of using theater art in socio-pedagogical work with young people with disabilities.

Key words: *artistic techniques, theater art, music therapy, visual arts, youth with disabilities.*

Стаття надійшла до редакції / Received 04.03.2024

Прийнята до друку / Accepted 08.04.2024

© Катеринич Анна Андріївна, 2024